

ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИНГ ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Носиров Жалолиддин

Осиё халқаро университети магистранти

Аннотация

Мақолада буюртмачилар - инвесторлар томонидан инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш учун вакил этилган юридик ва жисмоний шахслар, инвесторлар капитал қўйилмаларни амалга ошириши усуллари, инвестицияларни йўналтириш соҳалари ишлаб чиқаришда иштироки ва сарфланиш ишларига биноан инвестиция фаолиятининг объектлари хусусилда фикрлар юритилган.

Калит сўзлар: инвестиция, инвесторлар, буюртмачилар, пудратчилар, капитал қўйилма, шартнома.

Инвестиция фаолиятини ташкил этишда унинг объект ва субъектлари иштирок этади. Инвестиция субъектлари - инвестиция фаолиятида иштирок этувчи мулкӣ ва интеллектуал бойликларга эга бўлган жисмоний, ҳуқуқӣ шахслар ва давлатдир. Капитал қўйилмалар шаклида инвестиция фаолиятини амалга ошириш субъектлари қуйидагилардир: инвесторлар, буюртмачилар, пудратчилар, капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчилар ва бошқалар. Инвесторлар ўз маблағи ёки жалб қилинган маблағ ёрдамида капитал қўйилмаларни амалга оширади. Юридик ва жисмоний шахслар ёки уларнинг бирлашмаси, давлат органлари ва чет эллик юридик ва жисмоний шахслар инвестор бўлишлари мумкин. Инвесторлар қуйидагиларни амалга оширишда тенг ҳуқуққа эга:

- капитал қўйилмалар шаклида инвестиция фаолиятини амалга оширишда капитал қўйилмалар ҳажми ва йўналишларини мустақил белгилаш ҳамда инвестиция субъектлари билан шартномалар тузишда капитал қўйилмалар ҳисобига яратилган, сотиб олинган объектларга эгаллик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф этиш;
- шартнома ёки давлат шартномаси орқали капитал қўйилмаларни амалга ошириш ва унинг натижаларига бўлган ҳуқуқни юридик ва жисмоний шахсларга, давлат ва маҳаллий ҳокимиятга ўтказиш;

- имзоланган шартномалар асосида биргаликда капитал қўйилмаларни амалга ошириш учун ўзининг ва жалб қилинган маблағларни бошқа инвесторларнинг маблағлари билан бирлаштириш;

- капитал қўйилмаларга йўналтирилган маблағларни мақсадга мувофиқ ишлатилишини назорат қилиш ва бошқалар.

Буюртмачилар - инвесторлар томонидан инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш учун вакил этилган юридик ва жисмоний шахслар. Шу билан бирга, улар инвестиция фаолияти субъектларининг тадбиркорлик фаолиятига

аралашмайдилар. Буюртмачилар ролида инвесторларнинг ўзлари ҳам намоён

бўлишлари мумкин. Инвесторлар бўлмаган буюртмачилар эса шартномада белгиланган тартибда ва даврда капитал қўйилмаларга эгалик қилиш, фойдаланиш ва тасарруф этиш ҳуқуқига эга бўладилар. Пудратчилар—юридик ва жисмоний шахслар бўлиб, улар буюртмачилар тузган шартномалар асосида ишларни бажарадилар. Пудратчилар қурилиш—

монтаж ишларини амалга ошириш учун рухсатномага (лицензияга) эга бўлишлари керак. Қурилиш фаолиятини лицензиялаш қурилиш маҳсулотлари истеъмолчиларини ҳуқуқларини ҳимоялаш мақсадида амалга оширилади.

Капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчилар - булар юридик ва жисмоний шахслар ҳамда давлат органлари, маҳаллий ҳокимият, хорижий давлатлар, халқаро ташкилотлар бўлиб, ушбу объектлар улар учун яратилади.

Инвесторлар капитал қўйилма объектларидан фойдаланувчилар ролида намоён бўлиши мумкин. Инвестиция фаолияти субъекти унинг икки ва ундан

ортиқ функцияларини қўшиб олиб бориш имкониятини беради. Инвестиция фаолияти суд давлат органлари томонидан қўйилган талабларни бажариши ҳамда мақсадли равишда. Инвестиция фаолияти инвестор томонидан танланган соҳалар ҳамда инвестициялар сарфланиши лозим бўлган мақсадлар билан, яъни инвестиция объектлари билан боғлиқдир.

Инвестицияларни йўналтириш соҳалари ишлаб чиқаришда иштироки ва сарфланиш ишларига биноан инвестиция фаолиятининг қуйидаги объектларини фарқлаш мумкин:

- халқ хўжалигининг барча тармоқларидаги янгидан яратилган ва модернизациялаштирилган (янгиланган) асосий фондлар ва айланма маблағлари;
- фан-техника маҳсулотлари, изланишлар, таълимот, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш;
- интеллектуал ғоявий бойликлар, муаллифлик, ихтиро, кашфиёт ҳуқуқлари, тажриба;
- қимматбаҳо қоғозлар, мақсадли пул жамғармалари;
- бошқа мулкчилик объектлари;
- мулкӣ ҳуқуқлар.

Қонун ва қонуниятларда тақиқланган экологик ва бошқа меъёрларга, санитария-гигиена талабларига жавоб бермайдиган, яратилиши ва ишлатилиши мумкин бўлмаган воситалар учун инвестицияларни йўналтириш ман этилади ва бу ишлар инвестицияларни сарфлаш объекти бўла олмайди. Фуқаролар, ҳуқуқӣ шахслар ва давлатни қонунӣ манфаатларига путур етказадиган ишлар учун ҳам инвестициялар сарфлаш ман этилади.

Инвестицияларни жалб этиш ва сарфлаш соҳаларига асосланиб инвестиция фаолияти объектлари туркумини тузиш мумкин.

Халқ хўжалигини узоқ йиллар мобайнида экстенсив (жадал) усулда ривожланиши давлат томонидан мувофиқлаштириб бўлмайдиган инвестиция

харажатларига олиб келди. Натижада, хаддан ташқари кўп асосий ишлаб чиқариш фондлари барпо этилди. Асосан улар ҳарбий саноат мажмуида ва тугалланмаган қурилишда ўлчамсиз молиявий ресурсларни қайтарилишига (мблағ ажратилишини тўхтатилишига) ва тугалланмган қурилишларни тўхтатилишига (консервациясига) олиб келди. Бундай аҳволнинг асосий сабаблари собиқ иттифок ҳудудида узоқ йиллар давомида марказлашган режалаштиришни мавжуд бўлганлиги, ҳамда унинг оқибатида ижтимоӣ ва саноат маҳсулотларнинг таркибида ишлаб чиқариш қуролларининг хаддан ташқари ўсишидир. Марказлашган режалаштиришни ривожланишни асосий

усули қилиб олиниши, ашёлар ва пул оқимлари орасидаги мутаносибликни бузилишига олиб келди. Охирги йилларда эса моллар билан пул ўртасидаги нисбатни бузилиши, бюджет қопламаларининг ўсиб бориши ҳисобига бўлди.

Баҳо сиёсатини ўз вақтида тартибга солинмаганлиги бюджет

қопламаларини

талаб этилишига ва унинг ҳисобига корхоналар ҳамда аҳоли даромадларини тез ўсишига олиб келди. Маъмурий режалаштириш доирасида бу даромадларга нисбатан моддий бойликлар етарли бўлмай қолди. Умумлаштириб айтганда, халқ хўжалигини номутаносиблигини учта кўрсаткич билан ифодалаш мумкин; давлат бюджетининг камомадлиги, хўжалик ташкилотларини банклар олдида истиқболсиз қарзларининг пайдо бўлиши, ҳамда аҳоли даромадларининг харажатларига нисбатан кўпайиб бориши.

Аҳоли даромадларининг ўсиб бориш даври ишлаб чиқаришни пасайиб бориши билан тўғри келади. Шундай қилиб, халқ хўжалигида ишлаб чиқариш

билан боғланмаган ҳолда турли хил пул даромадларининг ўсиб бориши жараёни юзага келди. Биржалар, аукционлар, қимматбаҳо қоғозлар бозорини

барпо этилиши бу жараёни янада тезлаштирди. Давлат томонидан олиб борилаётган аҳолини иқтисодий муҳофаза қилиш сиёсати эса ушбу жараёнга

қўшимча бўлди. Тадбиркорликни йўлга қўйилишида эса рақобат муҳити ташкил этилмади, бу эса асосан тадбиркорлар томонидан млрд. сўмлаб молиявий капитални ҳамда ноишлаб чиқариш мулкани жамғаришга олиб келди. Инфляция асосида жамғарилган тижорат капитали ишлаб чиқаришга киритилмади, бу эса ўз навбатида гиперинфляцияни ривожланишига, ҳамда мутлоқ мол камомадлигига олиб келди.

Шунинг учун ҳам бугунги куннинг асосий вазифаси тадбиркорларнинг тижорат капиталини ишлаб чиқаришни йўлга қўйишга, яъни ишлаб чиқариш

инвестицияларига айлантиришга даъват этади.

Марказлашган иттифоқ бошқарув тизими барбод бўлган ва янги мувофиқлаштириш тизимлари мустақил республикаларда вужудга келмаган

бир даврда инвестиция фаолиятида кескин ўзгаришлар рўй берди. 1990-1992

йиллар бир томондан давлат инвестицияларининг кескин қисқариши билан иккинчи томондан эса тижорат тизимлари капиталларини ноишлаб чиқариш

соҳасида жалб қилиниши билан тавсифланади. Оқибатда чуқурлашиб

бораётган инвестиция инқирозини бартараф этиш, давлат томонидан инвестиция фаолиятини мувофиқлаштиришни талаб этади.

Собиқ иттифокда ва шу жумладан Ўзбекистонда инвестиция фаолияти билан боғлиқ бўлган муносабатлар 1991 йилнинг январидан кучга кирган «Инвестиция фаолиятини қонуний асослари» ҳужжатлари билан мувофиқлаштириб борилди. Қабул қилинган ва 1991 йилдан бошлаб кучга кирган бу ҳужжатда инвестиция фаолиятини давлат томонидан мувофиқлаштириш кўзда тутилган. Унда мувофиқлаштиришни мақсадлари ва шакллари тасдиқланган. Ушбу ҳужжатга кўра, инвестиция фаолиятини давлат томонидан мувофиқлаштириш қуйидаги мақсадларда олиб борилади:

- бозор иқтисодиётига кириб бориш жараёнида давлатни иқтисодий сиёсатини амалга ошириш;
- давлат фан-техника сиёсатини ўтказиш ва унинг асосида дунё хўжалик алоқаларини мустахкамлаш ҳамда жаҳон бозорига чиқиш;
- мамлакат ижтимоий сиёсатини юргизиш. Инвестиция фаолиятини мувофиқлаштиришнинг муҳим йўналишида қулай шароитлар яратишга қаратилган. Авваламбор, ижтимоий ривожлантириш, ишлаб чиқаришни техник жиҳатдан такомиллаштириш, янгилик ва ихтироларни тадбиқ этиш асосида ижтимоий талабларни қондиришга қаратилган. Бу борада мувофиқлаштиришни ташкил этиш инвестиция фаолиятини шароитларини аниқлаш йўли билан ҳамда давлат инвестицияларини бошқариш билан бирга олиб борилади. Давлат томонидан инвестиция фаолияти шароитларини мувофиқлаштириш бир қатор тадбир ва чораларни қўллаш ва ҳаётга тадбиқ этиш негизида амалга оширилиши кўзда тутилади.

Адабиётлар:

1. Ғозибеков Д.Г. «Инвестицияларни молиялаштириш муаммолари», иқтисод фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т., 2002 й., 24 б.
2. Инвестиции: Учебник /С.В.Валдайцев, П.П. Воробьев и др.; Под ред. В.В. Ковалева, В.В. Иванова, В.А. Лялина. –М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. С.17.
3. Мелкумов Я.С. Инвестиций: Учебное пособие. –М.: ИНФРА-М, 2003. С.8.

4. Кузиева Н.Р. Хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар молия ва кредит механизмини такомиллаштириш. йўналишлари. Монография. Т.; "IQTISODMOLIYA", 2006, 16-бет.
5. Иванов Г.И. Инвестиции: сущность. Виды, механизмы функционирования /Серия «Учебники, учебные пособия», Ростов н/Д: Феникс, 2002. С.24-25.
6. Аладьин В.В. Инвестиционная деятельность субъектов Российской Федерации. /В.В. Аладьин. –М: Социум, 2002. С.17.
7. Жураев ва бошқ. Инвестиция лойиҳалари таҳлили: Ўқув қўлланма /Муал.: А.С. Жураев, Д.Ю. Хужамкулов, Б.С. Маматов; Акад. М. Шарифхужаев таҳрири остида. -Т.: «Шарқ», 2003. 18 бет.